

Jana Chojecka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [janach@amu.edu.pl]

Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach Próba adaptacji metody do procesu resocjalizacji

Abstrakt: Poszukując odpowiedzi na podstawowe pytanie „co działa w resocjalizacji”, uwaga teoretyków i praktyków kierowana jest na nurt *evidence-based practice*. Dotychczas wypracowane modelowe rozwiązania poddawane są coraz bardziej rzetelnym analizom badawczym służącym ocenie ich skuteczności i efektywności. Wśród licznych propozycji warte uwagi jest podejście skoncentrowane na rozwiązaniach, które czerpie zarówno z teorii systemów rodzinnych, jak i konstrukcjonizmu społecznego, a także z dorobku Milтона Ericksona. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie założeń podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach oraz ukazanie możliwości jego wykorzystania w pracy resocjalizacyjnej z przestępcami. Przywołane wyniki badań wskazują na pozytywny wpływ oddziaływań skoncentrowanych na rozwiązaniach na zmianę zachowań problemowych, inspirując do dalszych analiz zwłaszcza na gruncie polskiej resocjalizacji, by poszerzać ofertę kierowaną do przestępców o programy o udowodnionej skuteczności.

Słowa kluczowe: *evidence-based practice*, Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach, resocjalizacja.

Idee rozwijającego się na świecie od lat 80. XX wieku ruchu *what works* w resocjalizacji docierają także do Polski i konfrontują teoretyków i praktyków z rzeczywistością resocjalizacyjną. Pojawiają się pytania, na ile stosowane w pracy z przestępcami metody oparte są na dowodach, z jakich narzędzi korzysta się przy ocenie poziomu ryzyka powrotu do przestępstwa, na jakich podstawach teo-

retycznych bazują ustawodawcy, kształtując przepisy dotyczące wykonywania kar i środków karnych wobec sprawców przestępstw.

Dociekania badawcze ostatnich dziesięcioleci wymuszają podjęcie działań służących zwiększeniu efektywności i skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych działających na podstawie elementarnych zasad praktyki opartej na dowodach (Clawson, Guevara 2011, s. 2–3). Zasady te ułożono hierarchicznie, i jak zauważa M. Muskała „żadna z nich nie funkcjonuje samodzielnie, lecz wzajemnie się warunkują” (Muskała 2016, s. 97). Podstawą wszelkich działań celowościowych jest diagnoza, która winna być dokonana przy użyciu narzędzi aktuarialnych, dzięki którym możliwe byłoby uchwycenie czynników ryzyka powrotu do przestępstwa i oszacowanie prawdopodobieństwa recydywy. Na tej podstawie dobierać powinno się oddziaływania resocjalizacyjne dostosowane do potrzeb i możliwości konkretnego sprawcy. Ten element nie będzie jednak wystarczający, jeśli skazany nie będzie chciał wprowadzić zmiany, dlatego zaleca się podejmowanie wysiłków zmierzających do wzmocnienia (a może najpierw wzbudzenia) wewnętrznej motywacji skazanego. Konstruując oddziaływania, należy dobierać takie metody, które umożliwią wprowadzanie i ćwiczenie prospołecznych zachowań i w sytuacjach zaaranżowanych na potrzeby treningowe, ale także w naturalnym środowisku. Istotne z punktu widzenia praktyki opartej na dowodach jest dostrzeganie, wzmacnianie i komplementowanie drobnych pozytywnych zmian, których dokonują przestępcy w swym dotychczasowym zachowaniu. Czynnikiem wspierającym proces zmiany jest także środowisko, które docenia wysiłki sprawcy, dlatego tak ważne jest tworzenie sieci wsparcia składającej się zarówno z osób bliskich, jak i członków grup nieformalnych czy profesjonalistów z różnych dziedzin, z którymi skazany mógłby utrzymywać bliskie, satysfakcjonujące relacje. Siódma zasada odnosi się do prowadzenia ewaluacji rozumianej procesualnie tak, by na bieżąco móc oceniać jakość prowadzonych działań, ich skuteczność w osiąganiu kolejnych celów i ewentualnie modyfikować prowadzone oddziaływania na bieżąco. Dlatego tak istotne są informacje zwrotne udzielane na podstawie uzyskanych danych wszystkim podmiotom zaangażowanym w proces resocjalizacji.

Jak pokazuje polska praktyka resocjalizacyjna wciąż nie dysponujemy narzędziami, które pozwoliłyby w sposób wystandaryzowany ocenić potrzeby kryminogenne sprawców przestępstw i na tej podstawie określić poziom ryzyka recydywy. Będąc nadal w pierwszej fazie rozwoju tychże narzędzi, bazuje się na ocenie dokonywanej przez ekspertów opartej na ich wiedzy i doświadczeniu, co utrudnia obiektywizację wyników (Wójcik 2013, s. 69). Jeśli zgodnie z przytoczonymi powyżej zasadami jest to niezbędny element tworzenia praktyki opartej na dowodach, skonstruowanie albo adaptacja istniejących narzędzi winna być potraktowana priorytetowo.

Pojawia się zatem wątpliwość czy podjęcie jakichkolwiek działań resocjalizacyjnych, korzystanie z metod o udowodnionej skuteczności może przynieść wymierne rezultaty, jeśli nie można zrealizować pierwszej zasady i oprzeć działań

na rzetelnej diagnozie. Codziennie zapadają wyroki wobec sprawców rozmaitych przestępstw, każdego dnia kolejni skazani trafiają do zakładów karnych, a społeczeństwo oczekuje ich poprawy. Czy można zawiesić prowadzenie oddziaływań resocjalizacyjnych w związku z brakiem narzędzi diagnostycznych? Kodeks karny wykonawczy nie przewiduje takiej możliwości, nakładając między innymi na służbę więzienną obowiązek prowadzenia zindywidualizowanych oddziaływań w celu wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu społecznie pożądanych postaw (KKW, art. 67 § 1–3).

Wsparciem dla funkcjonariuszy służby więziennej w prowadzeniu oddziaływań opartych na dowodach może stać się podejście skoncentrowane na rozwiązaniach, które z powodzeniem implementowane jest w różnych obszarach pomocowych, i choć nie odpowiada ono w pełni na przytoczoną powyżej wątpliwość¹ warte jest przybliżenia. Jak wskazują S. Moch-Piątek i O. Geisler „w naszej praktyce diagnoza okazuje się być niezbędna. I jak to pogodzić z TSR-em? Otóż diagnoza jest przez nas rozumiana jako określenie potrzeb związanych z najbliższą przyszłością podopiecznego. To właśnie potrzeby podopiecznego mają wyznaczyć kierunek naszej pracy” (Moch-Piątek, Geisler 2017, s. 147).

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach – główne założenia

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach (PSR) wyrasta z praktyki klinicznej między innymi S. de Shazera, I.K. Berg i współpracowników, którzy w latach 80. XX wieku prowadzili w Milwaukee Centrum Krótkoterminowej Terapii Rodzinnej. Współpraca z J. Weaklandem z Mental Research Institute w Palo Alto doprowadziła do stworzenia modelu terapeutycznego nazywanego modelem z Milwaukee. Myśl przewodnia modelu kryje się w nazwie SFBT – Solution Focused Brief Therapy – Skoncentrowana na Rozwiązaniach Krótkoterminowa Terapia. Akcent położony bowiem został nie na szukanie przyczyn trudności, lecz rozwiązań, pożądanych przez klienta celów, które chce osiągnąć przy wykorzystaniu swoich umiejętności i zasobów. Podstawowe założenia SFBT:

- „1. Zmiana jest stała i nieunikniona.
2. Mała zmiana pociąga za sobą większe zmiany.
3. Skoro nie możesz zmienić przeszłości, skup się na przyszłości.
4. Ludzie mają zasoby niezbędne do tego, by sobie pomóc, oni są ekspertami.
5. Każda jednostka, relacja i sytuacja jest wyjątkowa.

.....

¹ Wątpliwości tej nie rozwieje żaden model pracy resocjalizacyjnej, gdyż zgodnie z ideą postępowania celowościowego proces diagnostyczny zawsze będzie pierwszym i podstawowym krokiem w procesie resocjalizacji, dlatego wypracowanie narzędzia służącego ocenie potrzeb kryminogennych i szacowaniu ryzyka recydywy należy potraktować jako rekomendację dla dalszych wysiłków badawczych.

6. Wszystko jest połączone.
7. Od każdego problemu jest przynajmniej jeden wyjątek.
8. Terapia nie jest jedynym sposobem zmiany człowieka, istnieją inne rzeczy, które są terapeutyczne”.

W Modelu z Milwaukee zachęca się prowadzącego do korzystania np. z protokołów formułowania celów czy informacji zwrotnych w trakcie pierwszej oraz kolejnych sesji (DeJong, Berg 2007, s. 307–332). Poleca się także korzystać z „gotowych”² pytań, by nieco zautomatyzować pracę prowadzącego tak, by ten mógł przekierować całą swą uwagę na opowieść skazanego.

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach rozwijane jest w rozmaitych kontekstach pomocowych i dlatego spotkać można różne jego modyfikacje, wśród których najbardziej znany jest Model z Brugii (Isebaert 2017), wypracowany między innymi przez L. Isebaerta w Instytucie Korzybskiego w Belgii³. W modelu tym podjęcie skoncentrowane na rozwiązaniach traktowane jest raczej jak sposób myślenia o pracy z człowiekiem, niż jak zbiór gotowych technik, z których trzeba w sposób płynny korzystać w toku każdej sesji. Rolą prowadzącego oddziaływania jest szukanie wraz ze skazanym użytecznych znaczeń (eusemie) oraz współtworzenie pomocnych map (hipotez), przy zachowaniu świadomości, że „mapa to nie jest terytorium” (Korzybski 1994, s. 58). Poszerzanie świadomości, zmiana perspektywy patrzenia na sytuację może być elementem wyzwalającym proces zmiany dotychczasowych trudnych zachowań. W modelu tym człowiek postrzegany jest jako nosiciel bardziej i mniej użytecznych nawyków, które determinują jego codzienne wybory, zachowania. Te zachowania, które nie wspierają wyobrażeń dotyczących tego, kim jednostka chciałaby być, nazywane mogą być patologicznymi (Isebaert 2017, s. 39). Oczywiście człowiek nie zawsze dokonuje świadomych wyborów, większość ludzkich zachowań wypływa z utrwalonych nawyków. Dotychczasowe niepowodzenia związane ze zmianą problemowych zachowań mogą skutkować ich utrwalaniem, człowiek ma do dyspozycji cały arsenał zniekształceń, dzięki którym może uzasadniać swoje postępowanie (Muskala 2016, s. 111–130). Zadaniem prowadzącego będzie pomóc odkryć zasoby jednostce, pomóc jej na nowo uwierzyć w moc sprawczą, ale także poszukiwać nowych rozwiązań, bądź pracować na użytecznych wyjątkach, by zachęcać skazanego do robienia więcej tego, co przynosiło już kiedyś pozytywne rezultaty (Isebaert 2017, s. 39–40). L. Isebaert zwraca uwagę, że jeśli skazany ćwiczy nowy nawyk po to, by dokonać wyboru między starym a nowym, to należy pamiętać, by ten nowy był jak najbardziej odmienny od starego. Gdy bowiem zachowuje dawne elementy (np. u alkoholika

.....

² „Gotowe” – rozumiane jako pewne schematy pytań, które mogą być pomocne w trakcie sesji. Spotykając osoby pracujące w PSR można odnieść wrażenie, że mówią oni tym samym językiem, że sposób zadawania pytań jest dla nich bardzo podobny. Nacisk położony jest zatem na wyrobienie pewnych nawyków, które mają być pomocne w pracy z klientami.

³ <http://www.korzybski.be/> (dostęp: 29.01.2020).

kontrolowane picie), to dużo łatwiej uruchomić stary nawyk i wtedy pojawia się tzw. nawrót. Podobnie jeśli skazany używa nowych umiejętności naprzemienne ze starymi, nie prowadzi to do utrwalenia nowego nawyku i w sytuacji stresowej także może dojść do nawrotu (Isebaert 2017, s. 52). W pracy resocjalizacyjnej warto jednak wykorzystywać te momenty, w których osadzony próbuje ćwiczyć nowe umiejętności, by wzmacniać jego poczucie mocy sprawczej, wiarę w siebie i pokazywać, że małe kroki przybliżają go do wprowadzenia pożądanej zmiany.

Trzecim modelem PSR prezentowanym w literaturze przedmiotu jest model skoncentrowany na sytuacjach rozwijany przez T. Świtka, w którym pojawia się postulat porzucenia dychotomii problem–rozwiązanie (*problem vs solution*) na rzecz bardziej ogólnego terminu sytuacja(e), która definiowana jest jako „sposób, w jaki coś jest usytuowane i połączone ze swoim otoczeniem/środowiskiem” (Świtek 2014, s. 47). Model sytuacyjny odgrywać może istotną rolę w procesie resocjalizacji, gdyż pozwala spojrzeć na sytuacje jako nośnik pozytywów i negatywów, korzyści i strat, a skazani dokonując zmian w dotychczasowym sposobie życia, muszą zmierzyć się nie tylko z korzyściami płynącymi ze zmiany, ale przede wszystkim z negatywnymi konsekwencjami, ze stratami, z trudnościami, bólem, odrzuceniem itd. W modelu z Milwaukee buduje się obraz „preferowanej przyszłości”, pytając o cud zachęca się skazanego do tworzenia obrazu świata po zmianie. W resocjalizacji może to być ryzykowne, gdyż wizje snute przez skazanego mogą być tak odległe w czasie (koniec kary), albo tak nieprzystające do warunków środowiskowych, że trudno jest budować drobne zmiany możliwe do wprowadzenia już dziś. Dlatego w modelu sytuacyjnym uwaga skierowana jest na budowanie wizji preferowanej sytuacji, by skazany zdefiniował jak chce sobie radzić w sytuacji, w jakiej się znalazł, jak ją rozumie, co dla niego jest ważne (Świtek 2014, s. 48). Uprzednie doświadczenia skazanego z innych zupełnie obszarów funkcjonowania mogą być użyteczne w nowych kontekstach, dlatego poszukuje się wyjątków, które mogą być pomocne w radzeniu sobie w sytuacji, w której skazany sądzi, że się znalazł (Świtek 2009, s. 54–55).

Zaprezentowane powyżej modele zapraszają do poszukiwania rozwiązań wraz ze skazanym, a nie dla skazanego, widząc w nim autonomiczną jednostkę, która jest odpowiedzialna za siebie i swój proces zmiany.

P. DeJong i I.K. Berg zwracają uwagę, iż wypływający z modelu medycznego dominujący paradygmat dla zawodów związanych z pomaganiem to paradygmat rozwiązywania problemów i mimo iż zawody pomocowe są mocno zróżnicowane, trafiają do rozmaitych grup odbiorców, to mają one jednak dwie wspólne cechy. Pierwsza to struktura oparta na rozwiązywaniu problemów, która zakłada, że najpierw trzeba ustalić jaki jest stan pacjenta, co mu dolega, nim będzie można zaplanować działania. U podstaw tej praktyki leży przekonanie o przyczynowo-skutkowym powiązaniu między problemem a jego rozwiązaniem. Drugą wspólną cechą jest oparcie się na ekspertyzie naukowej, która zakłada, że skoro istnieją różne problemy i różne rozwiązania, to zadaniem praktyków jest wybiera-

nie tych najbardziej adekwatnych, popartych wiedzą naukową, uznanych za skuteczne (DeJong, Berg 2007, s. 18–20). Przywołane przez T. Kosman zestawienie dwóch paradygmatów – skoncentrowanego na problemach ze skoncentrowanym na rozwiązaniach – obrazuje ewidentne różnice w podejściu do pracy resocjalizacyjnej. W pierwszym nacisk położony jest na zgłębianie problemów, braków, dysfunkcji zarówno w jednostce, jak i w jej środowisku, a jedynym skutecznym sposobem zapobiegania recydywie jest stworzenie kompleksowego programu oddziaływań, w którym cele, metody i techniki ustala ekspert-wychowawca. Bez specjalistycznego wsparcia skazany nie ma bowiem szans na zmianę dysfunkcyjnych zachowań. W podejściu skoncentrowanym na rozwiązaniach poszukuje się zasobów wewnętrznych i zewnętrznych skazanego, które służyć będą procesowi zmiany. Przestępca nie jest bowiem postrzegany jedynie przez pryzmat potrzeb kryminogennych i dotychczasowych zachowań przestępczych, lecz jako unikatowa jednostka, posiadająca umiejętności, wiedzę, doświadczenia, które jasno obrazują momenty z życia, w których niepożądane zachowania nie występowały. Cele oddziaływań ustalane są na podstawie konsensusu między tym, jakiej zmiany oczekuje skazany, a jakiej społeczeństwo reprezentowane przez sąd i instytucje wykonujące sankcje (Kosman 2013, s. 13).

Budowanie rozwiązań w PSR można zamknąć w pięciu krokach. Pierwszy polega na uważnym wysłuchaniu opowieści o problemie, z którym zgłasza się jednostka, pamiętając, iż dogłębne poznanie istotny problemu, jego przyczyn nie jest niezbędne do szukania rozwiązań. Drugi krok polega na użytecznym przeformułowaniu trudności, by pomóc skazanemu ustalić cele, które chciałby osiągnąć. Jest to czas na pracę nad konsensem, by zarówno dążenia jednostki, jak i oczekiwania społeczeństwa mogły zostać zrealizowane. Trzecim krokiem jest poszukiwanie wyjątków, a więc sytuacji w życiu skazanego, gdy problem nie występował lub był mniej nasilony. Poszukuje się zasobów wewnętrznych jednostki, a także zewnętrznych, by to, co w tamtej sytuacji było pomocne, wykorzystać w obecnej. Czwartym krokiem jest udzielenie informacji zwrotnej, w której mowa jest o zasobach skazanego, dotychczasowych wysiłkach, ale także o sugestiach dotyczących dalszych działań. Informację zwrotną sporządza się na podstawie uzyskanych w toku rozmowy danych, w nawiązaniu do układu odniesienia jednostki, w pełnym poszanowaniu jej sytuacji, wzmacniając to, co mogłaby robić częściej, a co inaczej, by osiągnąć cel, na którym jej zależy. Ostatnim elementem w budowaniu rozwiązań jest ocena postępów, która ma charakter regularny. Każde spotkanie rozpoczyna się od subiektywnej oceny dokonywanej przez skazanego. Celem jest uchwycenie drobnych zmian, które udało się wprowadzić w życie, ale także ustalenie kolejnych kroków do pracy (DeJong, Berg 2007, s. 30–31).

Niezależnie od modelu PSR prowadzący oddziaływania korzystają ze swoich technik, które mają służyć budowaniu efektywnej komunikacji ze skazanym i wspierać go w poszukiwaniu rozwiązań, wprowadzaniu zmian, ćwiczeniu nowych nawyków i utrzymywaniu już wypracowanych. Na różnych etapach pracy

prowadzący może korzystać z takich technik, jak: słuchanie, frazowanie, uzgadnianie celów, przeformułowanie, komplementowanie i autokomplementowanie, zadawanie pytań (o wyjątki, o szczegóły, o relacje, pytanie o cud, o radzenie sobie, pytania skalujące, o małe kroki), techniki obrazowania, a także zadania domowe (DeJong, Berg 1996, s. 377; Krasiejko 2009, s. 274–275).

Biegłość w stosowaniu technik PSR ułatwia kontakt ze skazanym. L. Isebaert podkreśla jednak, że to ostatni poziom relacji terapeutycznej – poziom techniczny, ważny, ale nie najważniejszy w procesie pomagania (Isebaert 2017, s. 84–85). Bardziej istotne są pozostałe poziomy interwencji, a więc w pierwszej kolejności epistemologiczny i etyczny, w którym celem jest zrozumienie mapy pojęciowej skazanego, by móc rozpocząć proces resocjalizacji od miejsca, w którym ten się znajduje. Istotny jest też etyczny wymiar relacji, bowiem rolą prowadzącego oddziaływania jest pomóc skazanemu zmienić to, co chce on zmienić i zaakceptować to, czego zmienić nie może. Poziom drugi służy uzyskaniu upoważnienia. Zarówno prowadzący oddziaływania musi uzyskać zgodę skazanego, jak i sam skazany powinien wziąć odpowiedzialność za proces zmiany. To czas na budowanie relacji nawet z tymi, których nazwać można niedobrowolnymi klientami. Trzeci poziom ma charakter strategiczny i tu rozważa się, czy lepiej skupić się na problemie, czy na szukaniu rozwiązań. Prowadzący rezygnuje z forsowania swoich pomysłów na rzecz poszukiwania we wcześniejszych doświadczeniach skazanego wyjątków, zasobów mówiących o tym, jak ta zmiana mogłaby wyglądać. Wtedy właśnie przydatne stają się techniki charakterystyczne dla PSR (Isebaert 2017, s. 73–83).

Skuteczność

Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach

Pojawia się pytanie, na ile wysiłki resocjalizacyjne oparte na podejściu skoncentrowanym na rozwiązaniach są skuteczne i efektywne. Wyniki metaanaliz prowadzonych w latach 90. XX wieku oraz w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku wskazują, iż efektywność PSR waha się między 66% a 86% (Gingerich i in. 2012, s. 96). Większą skuteczność tychże oddziaływań odnotowano w przypadku uczestników przejawiających problemowe zachowania (również przestępcze), niż w przypadku osób z zaburzeniami psychicznymi czy problemami rodzinnymi, bardziej skuteczne były oddziaływania prowadzone w placówkach stacjonarnych (również dla niedostosowanych społecznie), niż ambulatoryjnie, a z oddziaływań więcej skorzystali dorośli niż dzieci (Gingerich i in. 2012, s. 99). Wyników tych nie potwierdza metaanaliza J.S. Kima, z której wynika, iż niewielki pozytywny efekt odnotowano tylko u tych uczestników, którzy zgłosili się po wsparcie w związku z przeżywanymi wewnętrznymi trudnościami (lęk, depresja itd.), co więcej, wśród osób z zaburzeniami zachowania nie odnotowano znaczącego pozytywnego wpływu oddziaływań w porównaniu z grupą, która nie otrzymała

wsparcia opartego na PSR (Franklin 2015, s. 74). Wyniki duńskiej metaanalizy wskazują, iż PSR jest bardziej skuteczny niż brak oddziaływań, ale nie jest bardziej skuteczny niż inne formy oddziaływań (Gingerich i in. 2012, s. 99–101). Twierdzenie to zdają się potwierdzać badania P. Knekt i O. Lindfors, w których porównano trzy podejścia do pracy z osobami chorującymi na depresję – PSR, krótkoterminową terapię psychodynamiczną i długoterminową terapię psychodynamiczną. Wszystkie trzy podejścia przyniosły pozytywne rezultaty, które utrzymywały się trzy lata po zakończonych oddziaływaniach, tyle tylko, że podejścia krótkoterminowe pozwoliły osiągnąć zamierzone efekty szybciej, zaś długoterminowe zwłaszcza w trzecim roku dawało więcej pozytywnych efektów. Późniejsze poszerzone badania o kolejne dwa lata wskazały dalszą bardziej pozytywną tendencję dla oddziaływań długoterminowych (Knekt i in. 2013, s. 60, 66). Wyniki metaanaliz obejmują badania prowadzone w różnych obszarach pomocowych, wobec rozmaitych odbiorców, bowiem PSR nie jest specyficzny tylko dla resocjalizacji. Można jednak w literaturze przedmiotu spotkać badania dotyczące pracy z osobami podejmującymi zachowania przestępcze. Najbardziej popularny jest eksperyment szwedzki prowadzony w latach 90. XX wieku w zakładzie karnym, którego celem było określenie skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych opartych na PSR wobec skazanych recydywistów uzależnionych od substancji psychoaktywnych. Skazanych, którzy dobrowolnie zgłosili się do badań podzielono na dwie grupy – eksperymentalną i kontrolną. W pierwszej prowadzono oddziaływanie oparte na PSR, grupy kontrolnej nie poddawano oddziaływaniom. Wskaźnikiem efektywności prowadzonych oddziaływań była powrotność do przestępstwa oraz waga czynów zabronionych. Analiz dokonano po 12 i 16 miesiącach od opuszczenia zakładu karnego. W grupie eksperymentalnej po 12 miesiącach 53% badanych popełniło czyn karalny skutkujący nałożeniem sankcji karnych, podczas gdy w grupie kontrolnej odsetek ten był wyższy, bo aż 76% powróciło do przestępstwa. Wskaźnik ten wzrósł w obu grupach po 16 miesiącach, jednak nadal lepiej radzili sobie badani z grupy eksperymentalnej (60% w stosunku do 86% z grupy kontrolnej) (Lindfors, Magnusson 1997, s. 99–100). W grupie kontrolnej czyny zabronione były bardziej poważne, dwa razy więcej było w niej przestępstw narkotykowych, a także badani ci dokonali więcej czynów zabronionych (153 w stosunku do 86 w grupie eksperymentalnej). Co więcej badani z grupy kontrolnej zostali skazani łącznie na 136 miesięcy kary pozbawienia wolności, podczas gdy badani z grupy eksperymentalnej otrzymali łącznie 86 miesięcy takiej kary (Lindfors, Magnusson 1997, s. 100). Wyniki przytoczonych badań wskazują, iż PSR może wpływać na zwiększenie efektywności i skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych, wspierając skazanych w zmianie zachowań przestępczych. Potwierdzają to badania M.Y. Lee i współpracowników, w których analizowano wpływ celów, na które skazany przystał i z którymi się identyfikuje (*self-determined goals*) na redukcję recydywy wśród sprawców przemocy domowej. Oddziaływania grupowe prowadzone w oparciu o PSR skierowane były do zobligowanych

nakazem sądowym sprawców przemocy. W badaniu udział wzięło 127 osób, które uczestniczyły w oddziaływaniach w latach 1996–2004. Ze względu na braki w dokumentacji ostateczna populacja liczyła 88 osób, zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Bazując na teorii ustanawiania celów E. Locke’a i G. Lathama analizie poddano takie wymiary, jak: zaangażowanie w cel, zgoda co do celów oraz szczegółowość celu. Badacze założyli, że dobrze skonstruowany cel oddziaływań resocjalizacyjnych wpłynie na przekonanie sprawcy o jego możliwości realizowania założonego celu, co ostatecznie wpłynie na poziom recydywy rozumianej jako dopuszczenie się kolejnego zachowania przemocowego. Uzyskane w toku badań dane wskazują na pozytywny związek między szczegółowo określonymi celami i zgodą na nie a przekonaniem sprawcy o możliwości realizacji celów, co w konsekwencji obniża prawdopodobieństwo recydywy. Poziom powrotności do przestępstwa wśród uczestników, którzy ukończyli program wyniósł 10,2% (Lee i in. 2007, s. 38). Jak wskazują autorzy przeprowadzonych badań istnieje potrzeba tworzenia oddziaływań resocjalizacyjnych dla skazanych stosujących przemoc opartych na ustalanych wspólnie ze sprawcą celach, które muszą być SMART-ne. W pracy ze sprawcami przemocy wciąż dominują programy psychoedukacyjne, skupione na deficytach, warto jest zatem, jak pokazują przytoczone badania, rozwijać alternatywne oddziaływania, w których większy nacisk zostanie położony na autonomię i zaangażowanie sprawcy, a także na poszukiwanie użytecznych zasobów niezbędnych do zmiany zachowań problemowych (Lee i in. 2007, s. 40). Założenia te zdają się potwierdzać kolejne dociekania badawcze prowadzone w ramach tego samego, co uprzednio programu dla sprawców przemocy domowej pod nazwą „The Plumas Project”. Do badań wyłoniono grupę 90 uczestników oddziaływań resocjalizacyjnych, którzy brali udział w grupowych spotkaniach opartych na założeniach PSR w latach 1996–2002, a także ich bliskich, z którymi ci pozostawali w relacjach (zgodę na badania wyraziło 40 osób). Badania opierały się na pre- i postteście; sprawcy wypełniali kwestionariusz badający ich poczucie własnej wartości przed rozpoczęciem oddziaływań, na zakończenie programu i sześć miesięcy po jego ukończeniu. Bliscy wypełniali kwestionariusz służący ocenie kompetencji relacyjnych sprawców przemocy również w trzech odstępach czasowych. Badacze analizowali także dane dotyczące recydywy, uznając każdy zgłoszony incydent oraz formalne zarzuty za jej przejaw. Zarówno sprawcom, jak i ich bliskim po sześciu miesiącach od zakończenia oddziaływań zadawano pytania dotyczące skali przemocy, w tym jak oceniali jej poziom przed rozpoczęciem programu i jak oceniają go obecnie, analizowano także każdy zgłoszony przejaw zachowania przemocowego. U skazanych odnotowano wzrost poczucia własnej wartości, który utrzymywał się również 6 miesięcy po zakończonych oddziaływaniach. Zdaniem bliskich doszło do rozwoju kompetencji relacyjnych w toku spotkań grupowych. Poziom recydywy wyniósł 16,7%. W ocenie sprawców doszło u nich do spadku poziomu zachowań przemocowych (średni wynik przed rozpoczęciem programu wynosił 4,6, sześć miesięcy po jego zakończeniu 0), co potwier-

dziły odpowiedzi uzyskane od ich bliskich, z których wynika, iż średni wynik sprzed oddziaływań 5,0 spadł do 0,3 (Lee i in. 2004, s. 468–472). Autorzy badań podkreślają, iż uzyskane dane nie uprawniają do wnioskowania, że PSR jest bardziej skuteczny w pracy resocjalizacyjnej niż jakiekolwiek inne podejście, bowiem nie prowadzono analiz porównawczych, niemniej skoro przytoczone powyżej wyniki wskazują, iż dzięki oddziaływaniom opartym na PSR skazanym udaje się z sukcesem wprowadzać zmiany w swoim życiu, można stwierdzić, iż po pierwsze PSR jest skutecznym podejściem do pracy resocjalizacyjnej, po drugie jest podejściem opartym na dowodach (*evidence-based practice*).

Podobne wyniki udało się osiągnąć w programie „Skoncentrowane na przemocy domowej oddziaływanie dla par” (*The Domestic Violence Focused Couples Treatment*), który jest skierowany do osób stosujących przemoc i ich partnerów. Podstawą oddziaływań jest PSR, a program realizowany jest w formacie indywidualnym i grupowym. Badania przeprowadzone przez E.E. McCollum i współpracowników wskazują, iż udział w proponowanych oddziaływaniach przyniósł wymierne rezultaty w postaci obniżenia agresji fizycznej i psychicznej u sprawców przemocy domowej oraz znaczący spadek przemocy fizycznej u sprawczyń (McCollum i in. 2012, s. 183–195).

Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach wykorzystywane było także w kanadyjskim zakładzie dla młodocianych przestępców. Uczestnikami oddziaływań byli rezydenci z ośrodka dla nieletnich Brookside Youth Center w Cobourg w Kanadzie w wieku od 16 do 19 lat, którzy zostali podzieleni na dwie grupy – eksperymentalną i kontrolną. W pierwszej znalazło się 21 uczestników, w drugiej 19. Co ciekawe zaledwie 10% uczestników było skazanych po raz pierwszy, a wyniki uzyskane w badaniu narzędziem LSI (*Level of Service Inventory*) wskazały, iż większość skazanych przejawiała wysoki i bardzo wysoki poziom ryzyka powrotu do przestępstwa (łącznie na tym poziomie znalazło się 33 uczestników) (Seagram 1997, s. 168). Wyniki badań wskazują na pozytywną zmianę w kilku obszarach funkcjonowania u tych młodocianych, którzy wzięli udział w programie. Wskazywali oni, iż lepiej radzą sobie z rozwiązywaniem problemów, są przekonani, iż poradzą sobie ze zmianami, co wiąże się także z pozytywnym wzrostem w obszarze poczucia wewnętrznej kontroli nad swoim życiem. W porównaniu z grupą kontrolną uczestnicy deklarowali, iż lepiej potrafią radzić sobie ze swoją złością (średni wynik dla grupy kontrolnej przy trzecim pomiarze wyniósł 11.27 i był wyższy niż przy pierwszym badaniu, dla grupy eksperymentalnej 9.77 i był niższy niż przy pierwszym pomiarze – 11.65) Dane uzyskane od nauczycieli nie różnicowały specjalnie grupy kontrolnej i eksperymentalnej, a dane pochodzące z analizy akt, w których odnotowywano każde zachowanie niezgodne z regulaminem także nie wskazywały znaczących różnic między obiema grupami (Seagram 1997, s. 179–183). PSR zdaniem B.C. Seagram może być wykorzystywane do pracy z młodocianymi przestępcami, jednakże nie wszystkie czynniki kryminogenne udało się zmniejszyć, co skłania do poszukiwania innych modelowych rozwiązań,

które mogłyby być bardziej efektywne w pracy z tą grupą odbiorców (Seagram 1997, s. 198–203).

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach w polskiej praktyce resocjalizacyjnej

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach nie jest obce polskiej praktyce resocjalizacyjnej, i choć póki co dużo częściej wykorzystywane jest przez pracowników socjalnych, to jednak można jego egzemplifikację znaleźć w lokalnych i krajowych oddziaływaniach resocjalizacyjnych.

W polskich zakładach karnych od 2014 roku dzięki norweskiemu mechanizmowi finansowania oraz współpracy Służby Więziennej ze Stowarzyszeniem Niebieska Linia realizowany jest program pracy z osobami stosującymi przemoc „Stop przemocy – Druga Szansa”, który opiera się na dwóch filarach – podjęciu skoncentrowanym na rozwiązaniach i porozumieniu bez przemocy. Pierwszym krokiem było wypracowanie programu i przeszkolenie kadry pracującej ze skazanymi oraz kadry kierowniczej. W pierwszym roku realizacji projektu (2014–2015) przeszkolono 170 funkcjonariuszy służby więziennej, zarówno wychowawców, jak i psychologów, oraz 100 funkcjonariuszy kadry kierowniczej. Co istotne w ramach projektu prowadzone są superwizje, dzięki którym realizatorzy mogą omówić wyniki swojej pracy, skonsultować ewentualne wątpliwości i tym samym systematycznie podnosić swoje kompetencje. Swoją pracę w pierwszym roku trwania projektu superwizowało 90 funkcjonariuszy. Program wdrożono w 80 jednostkach penitencjarnych. W 2015 roku przeprowadzono ponad 100 edycji, obejmując oddziaływaniami ponad 1000 skazanych. Program ma charakter krótkoterminowy (trwa ok. 3 miesiące), prowadzony jest przez dwóch funkcjonariuszy obojga płci, a jego celem jest z jednej strony praca na celach skazanego przy wykorzystaniu jego zasobów, z drugiej zaś wykształcenie umiejętności komunikacyjnych, które służyć będą profilaktyce zachowań przemocowych. W programie istotne jest to, że skazany nie musi przyznać się do stosowania przemocy i uznać swojej winy, oddziaływanie dostosowane są do skazanych o różnych możliwościach poznawczych i intelektualnych, a elastyczność prowadzonych działań umożliwia jego realizację w różnych jednostkach penitencjarnych, ze zróżnicowanymi grupami odbiorców. Twórcy programu zapewnili realizatorom dostęp do podręcznika oraz stworzyli kwestionariusz ankiety ewaluacyjnej do autoraportowania dla uczestników programu. Zarówno podręcznik jak i ankiety są własnością służby więziennej i osoby postronne nie mają do nich dostępu. Dane zbierane przez realizatorów nie zostały jeszcze opublikowane, trudno zatem wyciągnąć wnioski na temat skuteczności programu. Można jedynie dowiedzieć się, że „spotkał się z pozytywnymi komentarzami zarówno ze strony trenerów prowadzących zajęcia, jak i skazanych”

(Lizińczyk 2016, s. 37). Podobne wnioski płyną z zakładu karnego w Nowogardzie, w którym ocena skazanych uczestniczących w programie była pozytywna.

„Skazani odebrali zajęcia jako przydatne i pomocne. Niektórzy dostrzegli już pierwsze zmiany w sobie [...] Zdaniem prowadzących program ten jest wartościowy i potrzebny, ponieważ uczy zaspokajać własne potrzeby za pomocą metod pozbawionych przemocy”⁴. Program niewątpliwie zaliczyć można do dobrych praktyk, niezbędne jest jednak przeprowadzenie rzetelnych badań ewaluacyjnych, dzięki którym można by wyciągnąć wnioski czy, i na ile, jest on skuteczny w pracy resocjalizacyjnej z osobami stosującymi przemoc.

Pozytywnych wyników dotyczących stosowania PSR w pracy z młodzieżą uzależnioną od substancji psychoaktywnych dostarczają badania J. Szczepkowskiego. Autor wraz z pracownikami Całodobowego Młodzieżowego Oddziału Leczenia Uzależnień w Toruniu przeprowadził modyfikację programu terapeutycznego, w którym nacisk położono na pracę resocjalizacyjną opartą na potencjałach, a do współpracy zaproszono bliskich i rodziny podopiecznych (Szczepkowski 2016). Badania longitudinalne są nadal prowadzone, a ich celem jest zebranie danych o losach podopiecznych po opuszczeniu ośrodka, by ocenić między innymi trwałości zapoczątkowanych w terapii zmian. Niemniej w toku prac nad modyfikacją programu zbierano dane dotyczące oceny efektów prowadzonych oddziaływań. Konsultanci indywidualni korzystając ze skali (gdzie na jednym końcu – oznaczonym cyfrą 1⁵ – znajdowała się multiproblemowa sytuacja życiowa podopiecznego, trudności w funkcjonowaniu, na drugim – oznaczonym 10 – dobre funkcjonowanie, brak problemów) dokonywali pierwszego pomiaru sytuacji młodzieży w momencie przybycia na oddział, a drugiego tuż przed jego opuszczeniem. Pre- i posttest umożliwił uchwycenie zmian w badanej grupie. Wyniki pretestu wskazywały, iż większość podopiecznych znalazła się w przedziale wartości niskich, ich funkcjonowanie w sferze emocjonalnej, interpersonalnej i społecznej zostało ocenione jako problemowe (Szczepkowski 2016, s. 163). Zaledwie 3,3% nie ujawniało znacznych trudności w tych obszarach. W postteście osiągane wyniki były wyższe (np. wartości średnie na początku otrzymało 29% klientów, na końcu 48,6%). Przesunięcie się na skali między dwoma pomiarami oznaczało, iż młody człowiek wprowadził jakieś zmiany do swego zachowania. Zmiana o 1–3 pkt oznaczała postęp umiarkowany, 4 i więcej znaczny, pozostanie w tym samym miejscu oznaczało brak postępu. Wyniki wskazują, iż jakichkolwiek zmian dokonało 70% podopiecznych. Była jednak także znacząca grupa, której sytuacja nie zmieniła się na lepsze, a nawet pogorszyła, co mogło wynikać między innymi z tzw. drugiego życia oddziału. Zmiany, których dokonali badani objawiły się we wszystkich trzech analizowanych sferach, największy postęp dotyczył sfery relacyjnej, co korespon-

⁴ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-nowogardzie-stop-przemocy> (dostęp: 21.01.2020).

⁵ Zmodyfikowano skalę po badaniach, przesuwając jej kraniec na „0”. Por. Szczepkowski 2016, s. 163.

duje z założeniami programu, by w oddziaływania resocjalizacyjne włączać osoby bliskie, ale także, by tworzyć sieć wsparcia dla młodych ludzi (Szczepkowski 2016, s. 285–288).

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy z osobami stosującymi przemoc pojawia się jako alternatywa dla klasycznego już Treningu Zastępowania Agresji i Modelu Duluth, które są programami psychoedukacyjnym nastawionymi na zmianę zachowań przemocowych. Z prowadzeniem działań opartych na PSR skierowanych do osób stosujących przemoc spotkać się można zarówno w dużych miastach (m.in. w Warszawie jest to program „Chcę to zmienić” prowadzony przez Stowarzyszenie Niebieska Linia⁶; w Poznaniu w ofercie Fundacji PCPS – Poznańskie Centrum Profilaktyki Społecznej – jest krótkoterminowa terapia skoncentrowana na rozwiązaniach, a działania te wpisują się w Miejski Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na terenie miasta Poznania w latach 2011–2020), jak i w mniejszych (m.in. w Częstochowie Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej prowadzi oddziaływania dla osób stosujących przemoc w rodzinie oparte na PSR⁷; spotkania dla osób stosujących przemoc i doświadczających przemocy odbywały się także w Krośnie Odrzańskim, Myszkowie, Kielcach⁸). Sprawozdania z realizacji programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie zawierają zazwyczaj dane dotyczące liczby przeprowadzonych spotkań i liczby uczestników. Nie ma w nich jednak wyników ewaluacji, nie można więc stwierdzić, czy prowadzone oddziaływania są skuteczne, i czy zapoczątkowane w toku pracy zmiany utrzymują się po zakończeniu programu (zgodnie z wytycznymi należałoby monitorować zachowania uczestników w trakcie trwania oddziaływań i do trzech lat po ich zakończeniu⁹).

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach wykorzystywane jest także w pracy kuratorów, na co zwracają uwagę S. Moch-Piątek i O. Geisler, które z powodzeniem wykorzystują tę modalność w pracy z nieletnimi, rodzinami i osobami uzależnionymi. Korzystając z technik charakterystycznych dla PSR starają się wyznaczać „ścieżki: potrzeb, rozwiązań, celów, zmian i czasu” (Moch-Piątek, Geisler 2017, s. 141) swoich podopiecznych, pomagając im odzyskać poczucie sprawstwa. Prowadzone oddziaływania nie były poddane badaniom ewaluacyjnym, a osiągnięte przez podopiecznych pozytywne zmiany nie są rejestrowane. Autorki wskazują, iż

⁶ <http://www.niebieskalinia.info/index.php/sprawcy-przemocy/30-chce-to-zmienic/49-sprawcy-przemocy-chce-to-zmienic-program-stowarzyszenie-niebieska-linia-zalozenia> (dostęp: 22.01.2020).

⁷ <http://mops.czestochowa.pl/mops2/formy-pomocy/przeciwdzialanie-przemocy/> (dostęp: 21.01.2020).

⁸ Por. Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, <https://archiwum.mpips.gov.pl/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie-nowa/ogolne/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-sprawozdanie-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-za-2009-r/> (dostęp: 30.01.2020).

⁹ <https://www.niebieskalinia.pl/attachments/article/4132/zalacznik2-do-kppwr.pdf> (dostęp: 22.01.2020).

prorowadzenie dziennika obserwacji jako formalnego narzędzia służącego mierzeniu efektów oddziaływań mogłoby być użyteczne, w pracy kuratorów nie ma jednak takich wymogów (Moch-Piątek, Geisler 2017, s. 161).

Na możliwość wykorzystania Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach w pracy z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami uwagę zwracają A. Kacprzak i I. Kudlińska, podkreślając, że jako metoda oparta na dowodach dostarcza praktycznych wskazówek do pracy ze skazanymi, koncentrując się na wzmacnianiu ich zasobów i osiąganiu celów ustalanych wspólnie z uczestnikiem oddziaływań, dzięki czemu może wspierać proces reintegracji społecznej i służyć prewencji kryminalnej (Kacprzak, Kudlińska 2014, s. 106).

Ograniczenia implementacyjne Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach

Należy jednak pamiętać o pewnych ograniczeniach, które dotyczą pracy resocjalizacyjnej opartej na tym podejściu.

Podstawową trudnością jest swego rodzaju konflikt – rolą pionu penitencjarnego i terapeutycznego jest postawienie rzetelnej diagnozy, dzięki której z jednej strony rozpoznane zostaną przyczyny zachowań przestępczych, z drugiej zaś czynniki te stanowić będą obszar pracy resocjalizacyjnej (Andrews, Bonta 2010). Celem procesu resocjalizacji jest przecież niwelowanie wpływu czynników kryminogennych na życie jednostki tak, by mogła ona wieść życie zgodne z normami prawnymi. PSR proponując pracę skupioną na budowaniu preferowanej przyszłości, na wzmacnianiu potencjałów jednostki, zdaje się zapominać o czynnikach kryminogennych, co, wydaje się, stoi w opozycji do działań proponowanych we współczesnej praktyce resocjalizacyjnej. Konflikt ten prowadzi do sceptycyzmu wobec Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach, a w konsekwencji do niechęci, by PSR implementować do polskiej praktyki resocjalizacyjnej. Zdaje się jednak, iż źródłem tego konfliktu nie jest realny antagonizm, lecz powierzchowne rozumienie PSR. Praca na zasobach nie wyklucza bowiem rozwijania nowych umiejętności, zastępowania dawnych dezadaptacyjnych nawyków adaptacyjnymi, co więcej, nie każe w pracy resocjalizacyjnej pochylać się jedynie nad preferowaną przyszłością, ale wskazuje możliwości pracy nad przyjęciem obecnej sytuacji (np. izolacji penitencjarnej i związanych z nią ograniczeń, trudów i wymogów formalnych), czy przygotowaniem się na trudności, które nadejdą (kolejny wyrok, zmiana sytuacji rodzinnej itp.) (Świtek 2014, s. 47–48). Może kluczem do otwarcia instytucji resocjalizacyjnych na PSR jest lepsze poznanie tej modalności, a także zwrócenie uwagi na różne modele pracy oparte na PSR.

Inną kwestią, która stanowi wyzwanie dla PSR prowadzonego w warunkach instytucji resocjalizacyjnych jest proces udzielania pomocy. Poza funkcją poprawczą zakłady karne pełnią także inne, w tym odwetową, eliminacyjną i odstrasza-

jąca (Ciosek 2008, s. 322–323), a co za tym idzie praca personelu więziennego nie sprowadza się jedynie do realizacji programów służących readaptacji społecznej skazanych. Praca wychowawcy często sprowadzana jest do zbierania danych, przygotowywania indywidualnych programów oddziaływań i kontroli ich realizacji, ale także do szeregu czynności administracyjnych, od których zależy czy skazany stanie na wózkach, czy dostanie przepustkę, czy na tę przepustkę się uda, czy otrzyma wniosek nagrodowy lub karny itd. Co więcej, każdy wychowawca ma pod swoją opieką kilkudziesięciu skazanych, dla których wykonuje te wszystkie czynności, a to oznacza, że na pracę indywidualną ze skazanym pozostaje niewiele czasu. PSR mimo iż jest podejściem krótkoterminowym wymaga przestrzeni i odpowiedniej ilości czasu na spotkanie wychowawcy ze skazanym. W polskich zakładach karnych, przy brakach kadrowych i stałym wysokim wskaźniku zaludnienia jednostek, czas jest towarem deficytowym (Raś 2016, s. 237), nic więc dziwnego, że wychowawcy chętniej sięgają po sprawdzone, szybkie metody, dzięki którym uzyskują potrzebne informacje i zaprowadzą ład na oddziale.

Przymus, który nierozzerwalnie wiąże się z karą pozbawienia wolności, a który przekłada się na niedobrowolność uczestnictwa w proponowanych oddziaływaniach, jest czynnikiem utrudniającym proces resocjalizacji oparty na PSR (Muskała 2016, s. 86–87). Podejście to zakłada bowiem przyjęcie odpowiedzialności za proces zmiany przez skazanego. Bez jego zaangażowania i wewnętrznej motywacji nie uda się osiągnąć zamierzonych rezultatów. Proces ten dodatkowo utrudnia totalny charakter instytucji penitencjarnych, w których poziom ograniczeń i kontroli życia skazanego jest tak wysoki, iż ściąga z niego poczucie sprawstwa, prowadząc albo do bierności, albo wyuczonej bezradności. Pobyt w instytucji totalnej „zawiesza” życie na wolności, opuszczenie zakładu karnego „odwiesza” je, a skazany często wraca do tego, co było, do schematów, które są mu dobrze znane, do środowiska, w którym pozornie (!) nic się nie zmieniło (Raś 2016, s. 235).

Niewątpliwą barierą w procesie resocjalizacji jest podkultura więzienna. Jej negatywny wpływ na klimat społeczny instytucji przekłada się także na funkcjonowanie poszczególnych osadzonych. Trudności te dotyczą wszystkich programów resocjalizacyjnych, nie tylko tych opartych na PSR. Niechęć skazanych do funkcjonariuszy i proponowanych oddziaływań, kodeks postępowania uniemożliwiający nawiązywanie bliskich relacji z wychowawcą stanowią wyzwanie dla realizatorów. Trudno uruchomić proces zmiany bez prawidłowo funkcjonującej relacji terapeutycznej. Dlatego dla wielu teoretyków i praktyków PSR nie nadaje się do pracy w warunkach izolacji penitencjarnej (Opolska 2008, s. 59–64).

Zarzuty dotyczące implementacji PSR do praktyki resocjalizacyjnej dotyczą także możliwości wspierania skazanych po opuszczeniu przez nich jednostek penitencjarnych. Oczywiście jest, iż rola wychowawcy kończy się wraz z końcem kary. Czy znaczy to jednak, iż nie może on korzystać z PSR? Wszelkie krótkoterminowe podejścia zakładają, iż celem nadrzędnym prowadzonych oddziaływań jest uruchomienie procesu zmiany, a nie doprowadzenie jej do końca. Trafne zatem

wydają się słowa odnoszące się do terapii społecznej: „Mimo różnych zastrzeżeń pozwala ona na tworzenie warunków dla przyszłej readaptacji tych skazanych, którzy będą mogli i chcieli z niej skorzystać. [...] Środki te bowiem pozwalają dopiero wraz z innymi na zapoczątkowanie procesu społecznej readaptacji skazanego i nie gwarantują, iż efekt oddziaływań pozostanie niezmieniony do końca jego życia” (Janiszewski 1995, s. 47).

Niewątpliwie instytucje resocjalizacyjne i przebywający w nich osadzeni stanowią wyzwanie dla podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach, a bariery implementacyjne wynikają zarówno z charakteru tych instytucji, reguł w nich obowiązujących, jak i pełnionych przez nie funkcji. Multiproblemowość osadzonych (Kacprzak, Kudlińska 2014, s. 78, 81–83, 105–112), wielozadaniowość kadry penitencjarnej i ograniczenia infrastrukturalne nie sprzyjają wprowadzaniu zmian w istniejącym repertuarze oddziaływań.

Rola Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach w pracy resocjalizacyjnej – podsumowanie

Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy resocjalizacyjnej może odegrać istotną rolę z kilku powodów. Po pierwsze, chroni prowadzącego oddziaływania przed nawykiem naprawiania (*impulse to „fix”*) (Miller, Rollnick 2010, s. 25–28), w PSR zakłada się bowiem, że to jednostka jest ekspertem i ma wystarczające zdolności do wprowadzania pożądanych zmian w swoim życiu. Ponadto skazany jest autonomiczną jednostką, znając konsekwencje może zdecydować, co jest dla niej lepsze, tym samym stając się dobrowolnym uczestnikiem oddziaływań. PSR zakłada, że skazany potrafi i zazwyczaj samodzielnie rozwiązuje swoje problemy, a jeśli napotyka trudności, aktywnie poszukuje rozwiązań, chroni to osadzonego przed wyuczoną bezradnością, ale ściąga także ciężar z ramion wychowawcy, który nie musi szukać rozwiązań za skazanego. Zadaniem wychowawcy pracującego w nurcie PSR jest wydobywanie przeszłych doświadczeń osadzonego, by ukazać mu te sytuacje, w których problem nie występował lub jego nasilenie było mniejsze czy też lepiej sobie z nim radził. „Skoro coś działa, rób tego więcej” – brzmi jedna z tez filozofii centralnej PSR. Dzięki informacji zwrotnej, która stanowi ważny element pracy nad poszukiwaniem rozwiązań, skazany może wyciągać wnioski czy zachowania, które podejmuje służą osiągnięciu celów i szukać tych, które są bardziej skuteczne na podstawie posiadanych umiejętności, ale informacja zwrotna płynie także od osadzonego, dzięki czemu wychowawca może dowiedzieć się, czy stosowane przez niego techniki pomagają skazanemu. Jeśli nie, może dokonywać modyfikacji w trakcie spotkania, ale także zapraszać uczestnika do robienia innych, nowych rzeczy, zgodnie z tezą „jeśli coś nie działa, nie rób tego – rób coś innego” (Kosman 2013, s. 16). Proces przystosowania się do warunków instytucji totalnej może prowadzić do ukształtowania się nawyków,

które będą dysfunkcyjne po opuszczeniu zakładu karnego, dlatego warto pracować także nad radzeniem sobie w sytuacji trudnej, którą pobyt w izolacji niewątpliwie jest, dzięki temu można uchronić skazanego przed dalekosiężnymi negatywnymi konsekwencjami uwięzienia (Listwan i in 2013, s. 148).

Podjęcie Skoncentrowane na Rozwiązaniach zyskuje coraz większe zainteresowanie wśród teoretyków i praktyków resocjalizacji. Przywołane wyniki badań ukazują raczej pozytywny wpływ oddziaływań opartych na PSR na proces zmiany zachowań przestępczych. Niewątpliwie niezbędne są dalsze badania nad skutecznością i efektywnością tej modalności w pracy resocjalizacyjnej z przestępcami. Wskazane jest także, by ujednolicić kryteria pomiaru tak, by móc dokonywać metaanalizy prowadzonych badań i tworzyć praktykę resocjalizacyjną opartą na dowodach naukowych.

Abstract: Solution focused approach. An attempt to adapt the method to the process of social rehabilitation

In the search for an answer to the main question „what works in social rehabilitation”, the attention of theoreticians and practitioners is directed to the evidence-based practice. Among numerous proposals and research data there is also Solution-Focused Brief Therapy, the modality which has its roots in family systems theory, social constructionism and M. Erickson’s utilization approach. The main purpose of this article is to show general assumptions of SFBT and its potential in social rehabilitation process. The data presented in the article are promising and inspires researchers to further analyses in order to make Polish social rehabilitation practice more evidence-based.

Key words: evidence-based practice, Solution-Focused Brief Therapy, social rehabilitation.

Bibliografia

- [1] Andrews D.A., Bonta J., 2010, *The Psychology of Criminal Conduct*, New Providence.
- [2] Berg I.K., De Jong P., 1996, *Solution-Building Conversations: Co-Constructing a Sense of Competence with Clients*, „Families in Society”, Vol. 77, nr 6.
- [3] Ciosek M., 2008, *Zakład karny jako instytucja resocjalizacyjna*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1, (red.) B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa, s. 326–345.
- [4] DeJong P., Berg I.K., 2007, *Rozmowy o rozwiązaniach – podręcznik*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- [5] Franklin C., 2015, *An Update on Strengths-Based, Solution-Focused Brief Therapy*, „Health & Social Work”, Vol. 40, nr 2.
- [6] Gingerich W.J. i in., 2012, *Solution-Focused Brief Therapy Outcome Research*, [w:] *Solution-Focused Brief Therapy. A Handbook of Evidence-Based Practice*, (red.) C. Franklin i in., Oxford University Press, New York.
- [7] Isebaert L., 2017, *Solution-Focused Cognitive and Systemic Therapy: the Bruges model*, Routledge Taylor & Francis Group, New York–London.

- [8] Isebaert L., Cabie M.X., O jednej z terapii krótkoterminowych, Wolny wybór klienta jako etyka w psychoterapii, materiał przeznaczony dla uczestników szkoleń Centrum Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach, praca niepublikowana.
- [9] Janiszewski B., 1995, *Funkcje społeczno-terapeutyczne systemu penitencjarnego oraz sugestie de lege ferenda*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. 57, z. 1.
- [10] Kacprzak A., Kudlińska I., 2014, *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa.
- [11] Knekt P. i in., 2013, *Randomized trial on the effectiveness of long- and short-term psychotherapy on psychiatric symptoms and working ability during a 5-year follow-up*, „Nordic Journal of Psychiatry”, Vol. 67, nr 1.
- [12] Korzybski A., 1994, *Science and Sanity, An introduction to non-aristotelian systems and general semantics*, 5th Edition, Englewood, New Jersey.
- [13] Kosman T., 2013, *Założenia terapii skoncentrowanej na rozwiązaniach (TSR)*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne”, nr 1.
- [14] Krasiejko I., 2009, *Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w edukacji*, „Podstawy Edukacji”, nr 2.
- [15] Lee M.Y. i in., 2004, *Accountability for Change: Solution-Focused Treatment With Domestic Violence Offenders*, „Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services”, Vol. 85, nr 4.
- [16] Lee M.Y. i in., 2007, *Role of Self-Determined Goals in Predicting Recidivism in Domestic Violence Offenders*, „Research on Social Work Practice”, Vol. 17, nr 1.
- [17] Lindfors L., Magnusson D., 1997, *Solution-Focused Therapy in Prison*, „Contemporary Family Therapy”, 19(1).
- [18] Listwan S.J. i in., 2013, *The Pains of Imprisonment Revisited: The Impact of Strain on Inmate Recidivism*, „Justice Quarterly”, Vol. 30, nr 1.
- [19] Lizińczyk S., 2016, *Praca ze sprawcami przemocy domowej Stop przemocy – druga szansa*, „Forum Penitencjarne”, nr 3(214).
- [20] McCollum E.E. i in., 2012, *Solution-Focused Brief Therapy In the Conjoint Couples Treatment of Intimate Partner Violence*, [w:] *Solution-Focused Brief Therapy, A Handbook of Evidence-Based Practice*, (red.) C. Franklin i in., Oxford University Press, New York.
- [21] Miller W.R., Rollnick S., 2010, *Wywiad motywacyjny. Jak przygotować ludzi do zmiany*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [22] Moch-Piątek S., Geisler O., 2017, *Terapia Skoncentrowana na Rozwiązaniach (TSR) jako alternatywna forma pracy kuratora sądowego z nieletnimi, rodzinami i osobami uzależnionymi*, [w:] *Wybrane programy resocjalizacyjne w praktyce kuratorów sądowych*, (red.) Ł. Wirkus, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- [23] Muskała M., 2016, *„Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań.
- [24] Opolska A., 2008, *Zastosowanie Solution Focused Approach (SFA) – Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach w pracy z indywidualnym przypadkiem w ośrodkach pomocy społecznej*, [w:] *Praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach. Zeszyty Pracy Socjalnej*, (red.) L. Miś, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Socjologii, Kraków.
- [25] Raś D., 2016, *Dorośli przestępcy traktowani jak dzieci versus zmiana w traktowaniu osadzonych w instytucji penitencjarnej*, „Chowanna”, nr 2.
- [26] Seagram B.C., 1997, *The efficacy of Solution-Focused Therapy with Young Offenders*, rozprawa doktorska, North York.

- [27] Szczepkowski J., 2016, *Resocjalizacja młodzieży uzależnionej oparta na potencjałach: w poszukiwaniu rozwiązań instytucjonalnych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- [28] Świtek T., 2009, *Ścieżki rozwiązań*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- [29] Świtek T., 2014, *The Situations Focused Model: A Map of Solution-Focused Brief Therapy used as an Open Systems Approach With Clients and in Human Services*, „International Journal of Solution-Focused Practices”, Vol. 2, nr 2.
- [30] Wójcik D., 2013, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu – sprawy karne”, nr 16.

Źródła internetowe

- [31] Clawson E., Guevara M., *Putting the pieces together, Practical Strategies for Implementing Evidence-Based Practices*, https://www.crj.org/assets/2017/07/34_Putting_Pieces_Together_ImpManual508_033011.pdf (dostęp: 19.12.2019).
- [32] Simon J.K., Berg I.K., *Solution-Focused Brief Therapy With Long-Term Problems*, <https://www.Oto10.net/sflong.pdf> (dostęp: 29.01.2020).
- [33] Instytut Korzybskiego: <http://www.korzybski.be/> (dostęp: 29.01.2020)
- [34] Kodeks karny wykonawczy: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf> (dostęp: 29.01.2020).
- [35] MOPS Częstochowa: <http://mops.czystochowa.pl/mops2/formy-pomocy/przeciwdzialanie-przemocy/> (dostęp: 21.01.2020).
- [36] Niebieska linia: <http://www.niebieskalinia.info/index.php/sprawcy-przemocy/30-chce-to-zmienic/49-sprawcy-przemocy-chce-to-zmienic-program-stowarzyszenie-niebieska-linia-zalozenia> (dostęp: 22.01.2020).
- [37] Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, <https://archiwum.mpips.gov.pl/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie-nowa/ogolne/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/sprawozdanie-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie-za-2009-r/> (dostęp: 30.01.2020).
- [38] Stop przemocy w Nowogardzie: <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-nowogardzie-stop-przemocy> (dostęp: 21.01.2020).
- [39] Wytyczne do tworzenia modelowych programów <https://www.niebieskalinia.pl/attachments/article/4132/zalacznik2-do-kpppwr.pdf> (dostęp: 22.01.2020).